

YU ISSN 0350-185x
UDK 808

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКОХРВАТСКИ ЈЕЗИК

ЈУЖНОСЛОВЕНСКИ ФИЛОЛОГ

XLIII

Уређивачки одбор:

*др Тајјана Бајић-Ивић, др Даринка Горјан-Премк, др Ирена Гришкај, др Милка
Ивић, др Павле Ивић, др Радослав Кайичић, Блаже Конески, др Тине Лојар,
др Александар Младеновић, др Асим Пецо, др Мишар Пешикан, др Живојин
Ситанојчић, др Драго Ђујић*

Главни уредник:
МИЛКА ИВИЋ

БЕОГРАД
1987

ПРОБЛЕМОТ НА ЗАЕМКИ И КАЛКИ ВО СОВРЕМЕНИОТ МАКЕДОНСКИ ЈАЗИК

Општопознатиот факт дека нема јазици без заемки преземени од други јазици бара дополнување и уточнување во таа смисла што нема јазици без калки од овој или од оној јазик. Одделните јазици во случајов се разликуваат меѓу себе главно во поглед на соодносот меѓу самите заемки и калки, односно во изразените тенденции во поглед на пополнувањето на речничкиот фонд. Така, за едни јазици е карактеристично директното преземање на дадени лексеми од овој или од оној странски јазик, а во други јазици преовладува тенденцијата кон полно или делумно калкирање (буквално преведување) на дадени лексеми од овој или оној странски јазик. Со други зборови, лексиката на даден јазик содржи како заемки така и калки, но соодносот меѓу заемките и калките обично варира во секој јазик.

Во зависност од определени фактори, во науката се изделуваат различни видови калки. Зависно од тоа дали додена лексема е слободна или пак влегува во лексички сврзан спој (рус. сочетание), се изделуваат лексички и фразеолошки калки. Од друга страна, зависно од тоа дали е калкиран строежот на дадена лексема или нејзиното значење, се изделуваат: а) зборообразувачки и б) семантички калки. И едниот и другиот вид калки се карактеризираат со низа свои особености.

а) Зборообразувачки калки

Калките од овој вид можат да бидат полни и делумни или полукалки. Под полни зборообразувачки калки се подразбираат лексеми (зборови или изрази) коишто се образувани по пат на преведување на даден странски збор или израз според составот на неговите морфеми, т.е. врз основа на зборообразувачката структура што ја има во изворниот јазик односно во јазикот посредник. Меѓу зборообразувачките калки има стари и такви коишто се образувани во 17, 18 и 19 в. или во поново време. Како стари или општословенски калки се земаат лексеми добиени по пат на преведување од старогрчкиот јазик, сп.: *мудросѝ* (гр. sophia), *светлосѝ* (гр. lamprotēs), *живоѝооѝис*, схрв. *живоѝис* (животоопис), рус. *жизнеописание* (гр. biographia), *леѝоѝисеѝ* (гр. chronografos); или: рус.

благоденствие (гр. eu-ēmeria), *блаіоіласносї* „milozvučnost, blagoglasnost” Р, *блаіороден*, рус. *благородный* (eu ll genos), *блаіовремен* (рус. *благовременный*) „в. навремен” Р; сп. и рус. *многоопытный* (гр. polyperios).

Приведените и други вакви образувања обично имаат карактер на општословенски калки. Всушност тие се калки од грчкиот јазик во старословенскиот јазик. Меѓутоа, во рускиот, како и во другите современи словенски јазици во кои се среќаваат, тие не можат да се теретираат како калки од грчкиот јазик туку само како заемки, т.е. позајмени калки од старословенскиот јазик, со кое не можеме да не се сложиме со Шански¹.

Калкирањето као зборообразувачки процес во рускиот јазик почнало да зема замав во 17 и особено во 18 и 19 век. Така, во зборообразувачки калки од латинскиот јазик спаѓаат примери од типот *земледелие* (лат. agricultura), *междометие* (interjectio), *наречие* (adverbium), *естественост* (essentia), *разумност* (intelligentia) и др.

Зборообразувачки калки од францускиот јазик во поголем број се затврдени во 18 век, сп. на пр.: *впечатление* (impression), *обстоятельство* (circonstance), *предсудок* (préjugé), *непроницаемость* (impénétrabilité); *хладнокровие* (sangfroid); или *развлекать* (distrainre) и др.

Придавката *рассыянный* кај Шански се зема за галицизам (*distrain*) а кај Финкелъ — Баженов² за германизам (*zerstreut*).

Затврдувањето на зборообразувачки калки од германскиот јазик интензивно се одвивало дури во 30—50 години од 19 век (Шанскиџ, стр. 109), сп.:

самоопределение (*Selbstbestimmung*), *призвание* (*Beruf*), *представление* (*Vorstellung*), *прајзык* (*Ursprache*); *состоять* (*bestehen*); *очевидный* (*augenscheinlich*), *односторонний* (*einseitig*).

Од посочените и слични образувања изделување бараат примери коишто претставуваат заемки односно позајмени калки од полскиот јазик, сп.: *мищанин* (*mieszczanin*), *обыватель* (*obywatel*), *правомочный* (*prawotnosny*). Во полскиот јазик посочените примери претставуваат непосредни зборообразувачки калки од германскиот јазик, сп. *Burg* + *-er* > *Bürger*, пол. *mieszcz* (*miasto* 'град') + *-anin* > *mieszczanin*, герм. *bewohn-en* + *-er* > *Bewohner*, пол. *obytać* + *-tel* > *obytatel*, герм. *rechtskräftig*, пол. *prawotnosny*. Овие примери во рускиот јазик не претставуваат калки од германскиот јазик туку литературни заемки од полскиот јазик, т.е. претставуваат еден вид полонизми (Шанскиџ, стр. 110).

За делумните калки или полукалките е карактеристично дека претставуваат еден вид хибридни творби, коишто се составени од странски и домашен материјал. За разлика од полните калки каде како основата (а кај сложенките и двете основи) така и формантот што се придава

¹ *Лексика современного русского языка*, Москва, 1972, стр. 110.

² *Курс современного русского литературного языка*, Киев — 1956, стр. 76.

кон основата се образувани според странскиот збор, коренскиот дел или основата кај полукалките претставува дадена заемка, а формантот или втората основа (кај служенките) претставува превод од тој јазик. Зборообразувачкиот строеж на делумните калки му одговара на оној од странскиот збор, но формантот или втората основа кај сложенките претставува домашен материјал. Својство на сложена полукалка имаат примери од типот *идолојоклонсѝво*, *идолослужение* (гр. *idolatria*). Ваков карактер овој збор има, меѓутоа, главно во старословенскиот јазик. Во современите словенски јазици тој е затврден со посредството на старословенскиот јазик, поради што во нив истапува како заемка (позајмена калка) од отој јазик, а не како директна полукалка од грчкиот јазик.

Делумното калкирање е очигледно многу блиско до зборообразувачката обработка на даден странски збор според законите на нашиот јазик. Сепак, меѓу делумното калкирање и зборообразувачката обработка нема полно совпаѓање. Својство на полукалка (делумна калка) во рускиот јазик има зборот *гуманность* „хуманост“, чиешто затврдување му се припишува на Белински. Образувањето на овој збор во рускиот јазик е извршено според германскиот пример *Humanität* каде што е преземен коренскиот дел (придавката *гуман-ный*), додека суфиксот *-(i)tät* е предаден со соодветен руски суфикс *-осѝь*. Така, покрај заемките од типот *авторитет*, *нейтралитет*, *приоритет* и др., во случајов е образувана полукалката *гуманность* (Шанский, стр. 112). Полукалка образувана по нешто подруг пат претставува исто така полската форма на оваа лексема *humanitarność*, сп. и схрв. *humanitarnan* (*humanitarne nauke*).

Како во рускиот така и во полскиот јазик, странскиот формант *-ät* е предаден со суфиксот *-осѝь*, којшто денес спаѓа меѓу најчестите и најпродуктивни суфикси за образување на именки од придавска основа, но таква продуктивност во рускиот јазик придобил дури во 17 век³.

Во зборообразувачки калки сепак не спаѓаат примери коишто настанале самостојно врз база на прифатена странска основа, сп. на пр.: „*авторитетность*, *азросани*“ и др.

Најголем број од разгледаните и др. зборообразувачки калки, полни или делумни, со иста или поизмената форма се среќаваат и во јужнословенските јазици. Слично на рускиот јазик, најстариот тип зборообразувачки калки не се преземени директно од грчкиот јазик туку се затврдени со посредството главно на старословенскиот и особено црквенословенскиот јазик. Нешто подруг е случајот со подоцнежните образувања од овој вид. Некои од нив се среќаваат со неизменета форма, но не се ретки и оние коишто претрпеле извесна зборообразувачка обработка во таа смисла што нивните форманти се заменети со други попрек-

³ Сп. „Аффикс *-ость* в современном русском литературном языке отличается высокой продуктивностью, а в древнерусском языке (до XVII в.) этот аффикс был ограничен в отношении словообразовательных связей, сочетаясь только с непроеизводными основами прилагательных“. Н. С. Валгина, Д. Э. Розенталь, М. И. Фомина, В. В. Цапукевич, *Современный русский язык*, изд. 3-е, Москва, 1966, стр. 128—129.

вентни или продуктивни форманти, а во одделни случаи изведувањето е извршено од подруга основа. Во својство на примери од едните и другите можат да се приведат следниве образувања:

влијание, сп. и буг. *влиание* (: рус. *влиание*), *ојсѝојашѝелсѝво* (ретко) „в. околност“ Р, сп. и буг. *обстоятелство* (: рус. *обстоятельство*), *ѝрајазик*, схрв. *prajezik* (: рус. *праязык*, герм. *Ursprache*), *ѝредрасудок* (поретко) и *ѝредрасуда* Р, схрв. *predrasuda* (рус. *предрассудок*); *расејан*, схрв. *rasejan* (рус. *рассеянный*, герм. *zerstreut*, фр. *distrain*), *едносѝран*, схрв. *jednostran* (рус. *односѝоронный*, герм. *einseitig*); или: *вѝечашѝок* (буг. *впечатление*) (рус. *впечатление*), *самоѝределба*, буг. *самопределение* (рус. *самопределение*), *ладнокрвностѝ*, схрв. *hladnokrvnost* (рус. *хладнокровие*), *ѝреѝсѝава*, схрв. *predstava*, но буг. *представление* (рус. *представление*, герм. *Vorstellung*), *очѝледен*, схрв. *očevidan*, *očigledan*, буг. *очевиден* (рус. *очевидный*); *се сосѝои*, буг. *сѝѝои се*, схрв. *sastojati se* (рус. *состоятся*, герм. *bestehen*); или рус. *развлечься*, *-каться* = буг. *развлека се*, *разсея се*; *позабавлявам се* Ч, схрв. *zabaviti se*, *-ljati*, *razonoditi se* РМ, мак. *се забавува*, *се разнооудува*; *непроницаемостѝ* буг. *непроницаемост*, схрв. *nepropusljivost*, *neprodinost*, мак. *неѝроѝусѝливостѝ*, *неѝроникливостѝ*.

Додека посочениот пример *гуманностѝ* во рускиот јазик претставува полукалка од германскиот јазик, во македонскиот јазик со формата *хуманосѝ* тој истапува како литературна заемка од соседните словенски јазици. Недостигот од историски материјал во случајов е главна пречка да се укаже дали овој збор во соседните словенски јазици можеме да го сметаме за полукалка од даден западноевропски јазик или пак претставува литературна заемка од рускиот јазик, што е, по наше мислење, поверојатно.

Покрај споменатите и слични образувања, за македонскиот јазик се карактеристични и значителен број заемки и зборообразувачки калки, сп. на пр.: *сообраќај* (: *saobraќaj*), *ѝреобразба* (: *preobraќaj*) *заклучок* (: *zaključak*), *ѝпримерок* (: *primerak*), или *самоѝслуѝа* (: *samoposluga*) и др.

б) Семантички калки⁴

Под семантички калки се подразбираат лексеми чијшто морфолошки состав и фонетски гласеж се домашни (свои), а странско е само некое преносно значење на дадената лексема. Во случајов, значи, не се калкира зборообразувачката структура на дадена странска лексема туку некое нејзино преносно значење. За разлика од зборообразувачките калки коишто во одделните јазици најчесто имаат повеќе извори, преземањето на семантичките калки е обично ограничено главно од некој јазик. За рускиот јазик е притоа карактеристично дека семантичките калки ги преземал главно од францускиот јазик. Таков е случајот, на

⁴ „Семантическими называю тся такие аьки, при которых слову, уже существующему в родном языке, придается новое значение, присущее аналогичному слову в другом языке“. А. М. Финкель, Н. М. Баженов, *Курс современной русского литературного языка*, Киев — 1965, стр. 75.

пример, со лексемите: *вкус* (фр. *goût*), *черџа* (фр. *trait*), *влијание* (фр. *influence*), или: *живој ум* и сл. (фр. *vif*), *блистателни* (фр. *brillant*).

Одделни примери од овој вид својствени му се и на македонскиот јазик односно на јужнословенските јазици, сп.: *влијание*, но скрв. *влијај*, слов. *vpliv*, *црџа* „... 4. (фиг. признак, особеност на нешто) *укажа на некои нејатајивни црџи од нејовиот карактер* . . .” Р, *џројне*, *-ува*, *џројнај*: рус. *трогать*,” *-нуть*, *тронутый* — со значењето „вызвать сочувствие, приводить в умиление“. О, коешто во рускиот јазик е затврдено во 18 век со посредството на француските лексеми *toucher*, *touchant*. Како во францускиот така и во рускиот јазик номинативното значење кај споменатите лексеми е гибне, *-ува*, *фати*, *пофати*, скрв. *дирнути*. Постоењето на истото номинативно значење во споменатите јазици дало повод и основа во рускиот јазик да се преземе и преносното значење на посочените лексеми. Новото (преносното) значење кај лексемите *трогать*, *тронуть*, *тронутый* отпрво почнало да се затврдува во преводи од француски на руски јазик, а потоа се проширило и на други ситуации (Шанский, уп. cit., стр. 111), сп. на пр.: *Не трогај его (меня) = Не џбај џо (не џбај ме)* и сл., но *Ничего его не трозало. (Нишџо не џо џројнување)*. *Этим его не тронешь (Со џоа не џо џројнување)*; или *Он был тронут вниманием* (Тој беше трогнат од вниманието).

Лексемите *џројне*, *-нува*, *џројнај* во македонскиот и бугарскиот јазик очигледно не можат да се земат за семантички калки од францускиот јазик. Тие претставуваат литературни заемки од рускиот јазик бидејќи се среќаваат без посоченото номинативно значење што го имаат во францускиот и рускиот јазик. Подруг е случајот, меѓутоа, со српскохрватскиот јазик, во кој разгледуваните лексеми *џројне*, *-ува*, *џројнај* се предаваат со свои еквиваленти, сп. *dirnuti*, *ganuti*, *dirljiv*, коишто истапуваат со номинативно и преносно значење. Без историски материјал тешко е да се укаже дали преносното значење тука претставува калка од рускиот или францускиот јазик. Сепак, во случајов се работи за калка од овој или оној јазик а не за заемка од посочените јазици, како што е случај со бугарскиот и македонскиот јазик.

Ширењето и богатењето на речничкиот фонд по пат на заемки и калки кај повеќето литературни јазици обично станува во определени периоди од нивниот развоток, но контактите со оваа или онаа култура односно јазик исто така наоѓаат видлив одраз. Сето ова наоѓа потврда и во лексиката на современиот македонски јазик. Познат факт е дека покрај значителен број народни форманти коишто биле исползувани за образување на зборови потребни за литературниот јазик во, ширењето на речничкиот фонд видно место имаат исто така заемките и калките од соседните словенски јазици, особено во книжната лексика и во терминологијата. Секојдневниот тесен контакт со српскохрватскиот јазик разбирливо се одразил и во значителен број заемки и калки во современиот литературниот македонски јазик.

Посебно одбележување во случајов бара фактот дека во лексиката и фразеологијата на македонскиот јазик, пред се во неговата разговорна

варијанта, значајно место заземаат заемките и калките од турскиот јазик (или со неговото посредство од други источни јазици). Одделни аспекти на влијанието на турскиот јазик биле кај нас предмет на разгледување во извесен број статии, расправи и докторски дисертации, сп. О. Јашар-Настева, *Турски лексички елементи во македонскиот јазик*, Скопје, 1968. И покрај видливи резултати од оваа област, проблематиката на калките кај нас, а во голема мера и во соседните словенски јазици, се уште останува со големи празнини.

За односот на поимите заемка и калка во современиот македонски јазик особено богат материјал дава лексемата *рабоџа*, којашто влегува во голем број синтагми или споеви од зборови, во реченици, поговорки или пословици и воопшто спаѓа во најчестите и најфреквентентните лексеми во македонскиот јазик. Споредбата на составите во кои влегува лексемата *рабоџа* со соодветните состави од турскиот јазик укажува на големи совпаѓања и сличности меѓу македонскиот, а во значителна мера и соседните словенски јазици, и турскиот јазик. Големите број состави во кои влегува оваа лексема, како и нејзината висока фреквентност во споменатите јазици, всушност резултира на тесните контакти на овие јазици со јазикот на владеачката нација во текот на многувековното турско ропство.

Во турскиот јазик оваа лексема истапува со три синоними: *iş*, *şey* и *emek*, од кои својство на заемка во современиот македонски јазик има лексемата *шеј* со значењето предмет, којашто, меѓутоа, претставува архаизам или дијалектизам, сп.: „*сийе шејови* (= работи) *ишо ѝи донесе невесџаџа*”. Р. Сосем подруг е случајот, меѓутоа, со можните калки во современиот македонски јазик од посочените турски синоними. Позадлабочената споредба на оваа лексема во македонскиот и турскиот јазик укажува дека секој од споменатите турски синоними нашол одраз, повеќе или помалку, во различни видови калки, на кои ќе се задржиме.

Одбележување бара пред се фактот дека во *Речником на македонскиот јазик* лексичката единица *рабоџа* е предадена на три колони со 12 значења, т.е. двапати повеќе отколку кај Ожегов (Словарь русского языка, со окулу 53 000 зборови). Кај 12. значење стои: „во изрази и поговорки”, кое притоа опфаќа повеќе од една колона. Споредбата на лексемата *рабоџа* со посочените турски еквиваленти укажува дека голем дел од 12-те значења и употреби што оваа лексема ги има во *Речником на македонскиот јазик* претставуваат полни или делумни калки од посочените турски лексеми (*iş*, *emek* и *şey*). Не претендирајќи на полна исцрпност и непогрешност, тука ќе се задржиме на оние значења на лексемата *рабоџа*, кои, според нас претставуваат заемки и калки (зборообразувачки и семантички, полни или делумни). Самата лексема *рабоџа* на српскохрватски е предадена со „*gad, posao, stvar*”.

2-то значење (знаает, служба, професија . . .) „*posao*” има допирни точки со тур. *iş*.

Кај 4-то значење „(обично во множина — дејност, систем од мерки . . .): *занаеџички работи занатски радови*”; рус. ремесленические изделия (: тур. *zanahat işler*).

Кај значењето „8. (фиг. пројава, постапка, . . . дело што носи белези карактеристични за определен човек или луѓе) *delo, posao*; *џаа инџриџа беше нејзина рабоџа та инџрига је била њјено дело* (тур. *O iftirasi onun iş dir*); *осџави џо, Тодорова рабоџа тани га, Todorova posla* (тур. *birak, o Todorin işi dir*); *деџинска рабоџа деџја posla* (тур. *çocuk iş*); *женска рабоџа ženska posla* (тур. *kadın iş*);

Кај значењето „9. (фиг. должност, надлежност) *stvar, posao, zadatak*; *џоа не е неџова рабоџа то није њјегова stvar* (тур. *o onun iş değil dir*); *неџова рабоџа беше да јавува кој доаѓа њјегов је posao (zadatak) bio da javlja ko dolazi*” (тур. *Onun işi haber etmegi idi*).

Кај значењето „10. (почесто во множина — нешта, предмети, облека, покуќнина и сл.)” *stvari*; *куџивме мноџу рабоџи за дома* (тур. *çok şeyler satınalmışı*); *мноџу рабоџи имаше во чаниџаџа* (тур. *Çantada çok şeyler vardı*).

Значењето „11. (фиг. предмет; услови; прашање; настан, случка, појава, положба, состојба; главното, суштината) е во голема мера сврзано со значењето на турската лексема *iş*, сп.:

осџави џи џије рабоџи ostavi te stvari (тур. *birak o işleri*);
се реџи ли џвојаџа рабоџа? да ли је реšena tvoja stvar? (тур. *senin işin hal oldu mi?*);

џроџадна џаа рабоџа propala je ta stvar (тур. *senin işin battı*);

џоа е обична рабоџа то је обична stvar (тур. *o basit iş dir*);

рабоџаџа доџде до џааму stvar je došla dotle (тур. *iş öyle duruma geldi (düştü)*);

да минеме најџосле на рабоџаџа да преџето најзад на stvar

перейдем к делу (тур. *enisonunda işe geçelim*);

се оддалечува од рабоџаџа udaljava se od stvari (тур. *işten uzaklastık*).

Значењето 12. (во изрази и поговорки) *аурџија рабоџа! srećan posao!* (тур. *hairli iş!*). Поголем дел од приведените примери имаат свое соодветство во турскиот јазик, т.е. претставуваат своевидни калки од турскиот јазик, в. подулу.

Освен во посочените примери, од *Речникоџ на македонскиоџ јазик*, лексемата *рабоџа* во својство на калка од турскиот јазик ја среќаваме и во низа други состави од *Речникоџ* и надвор од него. Составите во кои лексемата *рабоџа* истапува како калка од турскиот јазик можат да се класифицираат во следниве групи: а) синтагма или спој од турска заемка + лексемата *рабоџа*, б) синтагма или спој од придавка, глаголска придавка + лексемата *рабоџа*, в) синтагма или спој од заменка + лексемата *рабоџа*, г) реченици со лексемата *рабоџа* и д) поговорки и пословици со лексемата *рабоџа*. Посочените видови состави со лексемата *рабоџа* можат да се илустрираат со следниве примери:

а) Синтагма или спој (рус. сочетание) од турска заемка (или заемка затврдена со посредството на турскиот јазик) и лексемата *рабоџа*:

беља рабоџа, сп. и буг. *беља работа* (тур. *belâ iş*) „плохое дело, дело тбак” КЛ;

ексик работӣа (тур. *eksik iş*) „неубава, незгодна ситуација“;
аирлиџа работӣа (тур. *hayirli iş!*), покрај *среќна работӣа!* *најред работӣа!*
бербаӣ работӣа (тур. *berbat iş*) „нечиста посла; замршена ситуација“;
беӣ работӣа (тур. *bet iş*) „*rdava stvar*“ P;
бош работӣа (тур. *boş iş*) „*boş posla*“ P; сп. и *иразна работӣа*;
колај (сп. гр. *κολάι*) *работӣа*: тур. *kolay iş*; „в. *лесна работӣа*“ P;
аила (сп. гр. *ἀπλά*) *работӣа*: тур. *apla iş* — со нешто подруга нијанса во значењето „*jasna stvar*“ P;
налеӣ работӣа (тур. *nalet iş*);
саилам работӣа (тур. *sağlam iş*) „*sigurna stvar*“;
шамам работӣа (тур. *tamat iş*) „*taman posla*“;
ама работӣа; сп. и буг. *ама че работа* (тур. *ama iş*) „а) вот те на! б) ну и ну! ну и дела! КЛ.

б) Синтагма или спој од придавка со домашна основа и лексемата *работӣа*. Самата придавка од своја страна е неизведена или изведена со наставките *-ји*, *-ен* и *-ски* или претставува глаголка придавка на *-н* (*-ен*), сп. на пр.:

божја (*iocюдова*) *работӣа* (тур. *allahin iş*) „*božja posla*“;
иолема работӣа, буг. *голяма работа* (тур. *büyük iş*) 1. большое дело;
 2. ирон. великая важность; экая важность! КЛ;
лоша работӣа (тур. *fena iş*) „нехорошо, плохие дела“ КЛ;
нечистӣа работӣа (тур. *temizlenmemiş iş*) „темная история“ КЛ;
иросӣа работӣа, схрв. *prosta stvar* (тур. *basit iş*), „дело пустое, пустяк“ КЛ; или:
убава работӣа (тур. *güzel iş*) „хорошенькое дело; вот это да; ну и ну! надо же; 2. вот тебе на; вот тебе и раз, вот те на; вот те раз!“ КЛ;
дребна работӣа = *мала работӣа* (тур. *küçük iş*) „пустяковое дело, пустяки“ КЛ;
лесна работӣа (тур. *kolay iş*) „пустяки, простое дело, раз плюнуть“ КЛ;
ојасна работӣа, схрв. *opasna posla* (тур. *tehlikeli iş*) „опасное дело“ КЛ;
иразна работӣа, сп. и *бош работӣа* (тур. *boş iş*) „пустое дело, пустяк; затая, пустое занятие“ КЛ;
чудна работӣа (тур. *tuhaf iş*) „что за чудеса“ КЛ; или:
зајубена работӣа, буг. *пропаднала работа* (тур. *kaybulmuş iş*) „гиблое, пропащее дело“ КЛ;
намесӣена работӣа (тур. *uydurmuş iş*) „*ujdurma*“;
свршена работӣа (тур. *bitim iş*) „*svršena stvar*“;
ујдисана работӣа в. *наместена работа*; или:
амалска работӣа (тур. *hamal iş*) „тяжелая, черная работа; неблагоприятный труд“ КЛ;

дејинска работиа; сп. схрв. *dečja posla* (тур. *çocuk iş*) „детска постапка“;

иволска работиа, схрв. *vražja posla* (тур. *şeytan iş*) „нечистое дело“;

женска работиа (тур. *kadın iş*) „женско дело“;

машка работиа (тур. *adam iş*) „мужские занятия, мужской поступок“; мужско дело;

в) Синтагма или спој од замена и лексемата *работиа*. Во составот на синтагмите од овој вид облично влегуваат заменките *мој, твој, негов, наш, ваш, нивни, њаков, ваков* и сл. Сп. на пр.:

моја (наша) работиа (тур. *benim, bizim iş*) „Это мое (наше) дело; это дело других не касается“ КЛ;

твоја работиа (тур. *se nim iş*) „Это твое дело, тебе виднее“ КЛ;

ваша работиа (тур. *sizi iş*) „Дело ваше, как хотите“ КЛ;

њакви ми њи работии, буг. *таквиа ми ти работи* (тур. *öyle mi iş*).

г) Други споеви и реченици со лексемата *работиа*. Тука влегуваат споеви со број и различни видови реченици (со помошен или друг глагол). Сп. на пр.:

за две њари работиа (тур. *iki paralek iş*) „заниматься пустяками, дело пустяковое“ КЛ;

њоа е друга работиа (тур. *o başka bir iş dir*) „Это совсем другое дело; этот другой вопрос“ КЛ;

во њоа е работиања (тур. *işini asil bur dadır*) „в том-то и дело“ КЛ;

каква е оваа работиа, буг. *каква е тази работа* (тур. *bu nasıl iş dir*) „Это что за безобразие, что это такое, на что это похоже“ КЛ;

Каде била работиања (тур. *Işte iş nerededir*) „Вот оно что; вот в чем дело“ КЛ;

Тука е работиања (тур. *Iş burdadır*) „В том-то и дело“ КЛ;

Не му е арна (не му чини) работиања (тур. *Onun işi kötüdür*) „Его дела плохи“;

Лоша му е работиања тур. *Onun işi fenadır* „Его дела табак. Его дела плохи“ КЛ;

Не му е чистиа работиања (тур. *Onun işi temiz değildir*) „Дело не чистое“ КЛ;

Не му оди работиања (тур. *İşi iyiye gitmez*);

Си ја знае работиања (тур. *İşi biliyör*) „Знает свое дело“;

Влезе на работиа (тур. *İşe girdi*) „Поступио је на посао (= Он поступил на службу“);

Го извадија од работиа (тур. *İşten çekrdiler*);

Тоа не влејува во работиања (тур. *O işine . . .*);

Му њрњна работиања (тур. *Onun işini başladı*);

Му оџвори рабоџа (тур. *Vaşına iş açtı*) „Доставить кому-л. много хлопот”;

Му најрави рабоџа (тур. *İşi yarıtı*);

Му џорасна рабоџаџа (*İşi büyüdü*) „приобрести вес”;

(Му) ја расџа рабоџаџа, сп. и бут. разваля работата на некогo (тур. *İşini bozdu*);

Рабоџаџа дојде до . . . (тур. *Buraya kadar iş geldi*);

Се даде на рабоџа (тур. *Kendini işe verdi*);

Се зафаџи со рабоџа (тур. *İşe başladı*);

Се оддалечи (-ува) од рабоџаџа (тур. *İşten uzaklastık*);

Да минеме најџсле на рабоџаа (тур. *Enisonunda işe geçelim*);

Ке ја видиме џаа рабоџа (тур. *Ву işi görecekiz*) „Посмотрим мы это”.

Ке имаш рабоџа (со неџо) (со мене) (тур. *Benimle işi olacak*);

Како одаџ рабоџџџе (тур. *İşler nasıl gidiyor*) Как идут дела? *Како стоје ствари?*

Бркај (џерај) си ја рабоџаџа (тур. *İşini yürüt*) „Смотри свое дело”;

Гледај си (ја) рабоџа(џа) (тур. *İşine bak*) „Gledaj svoja posla.”

Зборувај (си) ако немаш рабоџа (тур. *İşini yoksa konuş*) „Бесполезно с ним говорить об этом” и др.

д) Поговорки и пословици со лексемата *рабоџа*. Од турскиот јазик или со посредството на турскиот јазик меѓу образувањата од овој вид се среќаваат, на пример, следниве:

Ивџирија на сџорена рабоџа (тур. *Уаринлан işin iftirası*);

Од рабоџа нема срамоџа (тур. *İşten ayıp değil*);

Кој видел аер од рабоџа? (тур. *İşten kim hayir görmüs?*);

Денеџнаџа рабоџа не оџџавај ја за џџре (*Bügünkü işi yarına bırakma*).

Разгледаните примери со лексемата *рабоџа* очигледно не го исцрпуваат проблемот на калките од овој вид во современиот македонски јазик, но, се надевам, даваат извесна претстава за нивната распространетост и фреквенција, пред сè во разговорниот јазик. Самата распространетост на посочените образувања сепак не дава право да се заклучи дека сите можни примери од овој вид бездруго претставуваат калки од споненатите турски еквиваленти на лексемата *работа*.

Во случајов логично е да се мисли дека аналогно на посочените и слични калки можело да се изведат и други примери со лексемата *рабоџа* коишто немаат свои соодветства во турскиот јазик. Таков е случајот, на пример, со образувања од типот *домашна рабоџа* — со значењето „*domaşi задатак*”; *ја чџџџе својаџа џоследна рабоџа* „*çitao je svoj poslednji rad*” (рус. сочинение); *имам да свршам џрисџа рабоџџе* (*trista poslova*); или *ако беше арна рабоџаџа, ќе рабоџеше и владикаџа* и др.

Врз основа на изнесеното за проблемот на калките во македонскиот јазик можат да се одбележат извесни согледувања и заклучоци. Како еден од начините за ширење и богатење на речничкиот фонд, калките

во современиот јазик имаат важна улога. На конкретни примери беше укажано дека се изделуваат два вида вакви образувања: зборообразувачки и семантички калки, секој од кои се карактеризира со своја застапеност и други особености. За разлика од зборообразувачките калки коишто се навлегуваат од поџеке јазици, семантичките калки се не само поограничени, туку обично се преземаат главно од овој или оној јазик.

Посебно одбележување кај калките бара фактот дека од гледна точка на современиот јазик некои од нив претставуваат заемки. Едни исти примери притоа во овој или оној јазик претставуваат калки, а во друг — заемки. Така немал број лексеми-калки од грчкиот, францускиот и други јазици во современиот македонски јазик истапуваат како заемки од старословенскиот или рускиот јазик (обично со посредството на соседните словенски јазици).

Во однос на другите словенски јазици, македонскиот и соседните словенски јазици се изделуваат со постоењето на голем број заемки и калки од турскиот или преку турскиот јазик, коишто се карактеристични пред се за народниот јазик. И покрај забележливата тенденција за потиснувањето на турцизмите односно со нивната замена со можни синоними или понови образувања, бројот на заемките и калките од турскиот јазик во македонскиот, а во голема мера и во соседните словенски јазици, се уште е значителен. Илустрација за ова дава, меѓу другото, лексемата *рабоџа*, чијашто голема распространетост и фреквенција во современиот македонски јазик се должи пред сè на фактот дека влегува во состав на голем број синтагми и фразеологизми, коишто најчесто претставуваат калки од турскиот или преку турскиот јазик, во кој оваа лексема истапува со три еквиваленти (*iş*, *şey* и *emek*).

Големиот број различни видови калки со лексемата *рабоџа* е само еден, навистина позрзрасен пример за влијанието на турскиот јазик врз лексиката фразеологијата на современиот македонски јазик. Улогата на турскиот јазик врз македонскиот и соседните словенски јазици во споменатите и во некои други области (зборообразувањето и др.) може да се спореди со улогата на германскиот и францускиот јазик врз чешкиот и полскиот јазик, а не помалку и врз рускиот јазик.

Земките и калките воопшто влегуваат во оние фактори коишто најмногу придонесле во однос на меѓусебното оддалечување на трите групи словенски јазици. На овој момент укажуваат и познати имиња од славистиката, сп.:

„Najbolj so se slovanski jeziki oddaljili med seboj v glasovnem oziru in v tvorbi besed za nove kulturne pojme ter s sprejetjem mnogoterih tujk pod raznimi tujimi vplivi, med tem ko sta se jedro morfološke (oblikovne) in sintaktične strukture ter prvotni samobitni besedni zaklad ohranila mnogo enotneje. Zato se tudi preprosti ljudje med Slovani lažje sporazumevajo nego inteigenti”⁵

Скопје

Борис Марков

⁵ R. Nahtigal, *Slovenski jeziki*, Ljubljana, 1938, str. 6—7.

СКРАТЕНИЦИ

- КЛ ————— Кошелев А. и Леонидова М., *Болгарско-руски фразеологички словарь*, Софија — Москва, 1974.
- О ————— С. И. Ожегов, *Словарь русского языка*, Москва 1960.
- Р ————— *Речник на македонскиот јазик*, I, II, III, Скопје 1961—1966.
- ПМ ————— R. Poljanec, S. M. Madatova-Poljanec, *Rusko-hrvatskosrpski rječnik*, Zagreb, 1962.
- Ч ————— С. Чукалов, *Руско-български речник и Българско-руски речник*.

Резиме

Борис Марков

О ПРОБЛЕМУ ПОЗАЈМИЦА И КАЛКОВА У
МАКЕДОНСКОМ ЈЕЗИКУ

Проблем позајмица и калкова присутан је, мање или више, у сваком књижевном језику. Књижевни језици се у овом случају разликују међу собом у главном у саодносу самих позајмица и калкова јер у једним језицима обично преовлађују позајмице, а у другим калкови. У новије време се, међутим, покреће питање: шта су позајмице, а шта калкови? Тако се примери типа *свейлосиј* (гр. *lamprotēs*), *живојис* > *живојоојис* (гр. *biografía*), *идолојоклонсијво* (гр. *idolatria*) и сл. с правом се у старословенском сматрају калковима из грчког језика, али исти ови примери у савременим словенским језицима представљају само позајмице из старословенског језика.

Слична је ствар и са неким примерима ове врсте новијег датума. У руском језику су, на пример, образовања типа *влијание*, *обстоятельство*, *рассеянный*, *тронуть* (*трогать*); или *гуманность* и сл. калкови из француског или немачког језика док су у македонском и бугарском језику само књижевне позајмице из руског језика.

У погледу страних утицаја у лексичи савременог македонског и суседних словенских језика важно место заузимају, као што знамо, позајмице и калкови из турског језика. У чланку је главна пажња посвећена лексеми *рабоша*, која улази у састав многих синтагми и реченица. Састави ове врсте у највећем броју случајева представљају калкове из турског језика, где сама лексема *рабоша* одговара турским еквивалентима *şey*, *iş*, *etek*.